

ԶԻՔԱԿՈՅԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

Սուրբ Գրոց փոքր հաւաքածոյ մը կը դանուի Զիքակոյի (իլինոյ նահանու, Միացեալ նահանդներ) համալսարանը, որուն մասին կ'արժէ ամփոփի կերպով խօսիլ ու հերկայացնել, տալով նաև յիշտակարանները:

Թիի 139 ԱԼԵՏԱՐԱՆ

Տեղական թուղթ, բոլորզիր, 6·5×9 մատնաչափ մեծութեամբ, կաշեպատ խաւաքարա Փերոպական կազմով, սկզբնապէս կարմրագոյն, որուն վրայ կ'երեւի թէ խաչ աղուցուած էր ժամանակին, դատելով զամերէն եղած ծակերէն: Ձեռազիրը վատ վիճակի մէջ է եւ կազմի ատեն կորատուած՝ լուսանցքներով, չունի յիշտակարան: Ակիզը կիպրիանու նամակը եւ կանոնաներու խորաններ: Էջ 7ա՝ Մարկոսի Աւետարանը կը սկսի եւ կ'աւարտի էջ 91ա Բ. սիւնին: Մատթէոս կը սկսի էջ 93ա, Գաւարոտի էջ 142ը Ա. սիւնի կէսին: Էջ 145ա՝ սկիզբ Ղուկասի, որ կ'աւարտի էջ 229ա Բ. սիւնին: Էջ 231ա կը սկսի Յովհաննէս եւ կ'աւարտի էջ 290ը::

Թիի 140 ԱԼԵՏԱՐԱՆ

Գրուած եւ բոպական թուղթի վրա, (ջրանիշեալ), բոլորզիր, Երկունին, կազեպատ տախտակ կազմով, զարդերէն կողոպտուած: Կը պակսին մանրանկարները: Խորաններ եւ լուսանցազարդեր զուրկ են արուեստէ: Համարարբառեալ չէ:

Էջ 209⁴ Մատթէոս կ'աւարտի, ուր նոր գրչէ Մատթէոսի նախարանը: Ասոր կը յաջորդէ՝ «Ովկանակ կարգացնք եւ ընթերցօքք ինձ մեղոոր դրչիս նիկողոս երիցու թողութիւն ինորեցէք եւ աստուած ալատէ զծեղ ի ձեր մեղաղին ամէն հայրը»:

Էջ 209–210⁴ պարապագ: Էջ 211⁴ Մարգնոսի խորան եւ սկիզբ, կ'աւարտի էջ 340: Էջ 341⁴ անմիջապէս Ղուկասի Աւետարան, նոյնպէս կոչտ խորանով, կ'աւարտի էջ 542 Բ. սիւնին, որուն ներքեւ, գրչէն: «ա(սառւա)ծ ողորմի կեռասին հոգոյն, որ ամ(ենային) ժամ: Իմ կերակուր կուտար»:

Էջ 545⁴ սկիզբ Յովհաննու, որ կ'աւարտի էջ 680 Բ. սիւնի ստորեւ:

Էջ 681⁴ գրչէն յիշտակարան. «Փառք . . . ի մերում ժամանակիս որ աւարտեցաք զս(ուր)ք մատեանս շարունակի ամք: Բ. Ծ. Բ. (1609): Արդ գրեցաւ չորք վտակեան աւետարանն . . . եւ փափաքեալ շանկացաւզ եղեւ ս(ուր)ք աւետարանիս տիրատուըն եւ իւր ծնաւղն ապրում: (Գիրը կը փոխուի) յարդուկին, կուլիորանին, սառային, նորպարոնին, Տեղիկին, մանուկին պետրոսին, խաչանուռնին, մայրամին: գոհարին: կողակիցին ժանուշակին, մեծի եւ փոքր առհասարակ, ամ(ենային) ննջեցելց, աւետարանս զրին, իւր(ենաց) հոգոյն ի յիշտառակ ի ձեռն տ(է)ք խաչառուին. ի գիւղն տուռնաշային. ով որ ծախէ ՅՃԸ (308) հայրապետաց նայոնիեալ եղիցին եւ ամ(ենային) արեան մերձաւորացն որ է ս(ուր)ք աւետ(ա)ք(ա)նս յիշտառակ ի գիւղն տուռնէ(ա)յին:

«Արդ եւ զրաւ սորա ժեռամբ անպիտան հողոյս կարապետ անարժան երեցու խանդալիցոյ դիրիչը ով յէք եւ քայլայալն յամբարի գործոց տառապ(եա)լ հոգիս ըստուերս։ Արդ յիշէք զծնալոս իմ, եւ զկողակի(g)ս մեր որ առ ա(ստուա)ծ փոխեաց որ ի զ(ե)ր(ա)մեր երախտիք եւ աշխատանք ունի, ով եղբարք հայր մէղա ասէք ա(ստուա)ծ առաւ չ եւ եղործած»։

Թիի 781 ԱԽԵՏԱՐԱՆ

Տեղական թուղթի վրայ գրուած, երկսիւն, բոլորգիր: էջ 1ա՝ գրը-չէն. «Օգնեայ ինձ ա(է)ր եւ յաւարտումն սորա բարին կատարեա: Մատթէո-սի նկարին տեղը պարապ: էջ 2ա՝ Մատթէոսի խորանը եւ սկիզբը: Կաւարտի էջ 69ա Բ. սիւն, ստորին լուսանցքին գրչէն. «Վա՛յ, վա՛յ քեզ յ(ո)գ(ա)ն(է)ս մեղապարտ գրիչ»։

Էջ 70ա՝ Մարկոսի սկիզբ եւ խորան: էջ 69բ Մարկոսի նկարին տեղը պարապ: Ստորին լուսանցքին գրչէն. «Ո՛վնեա ինձ ա(է)ր ա(ստուա)ծ եւ յա-ւարտ ի սորա բարին կատարեա: Կաւարտի էջ 113թ։»

Էջ 114ա՝ պարապ Ղուկասի մանրանկարի տեղ: էջին ստորին լու-սանցքին, գրչէն. «Զակիսելոս իմ գու յաջողեա ա(է)ր ա(ստուա)ծ եւ աւարտ ի սորա բարին կատարեա: Ասոր ալ տակ անհետեթ գրշութեամբ, կարմը-րաւ. «Ընդդեմ. յիշել յաղոթը ձեր մահթէօսի յովաննես սերաստացի հընա-դեռ, վերջին տէրը՝ որ ճեռագիրը Զեքակօ վաճառեր է համարախնին: էջ 115ա՝ սկիզբ Ղուկասի եւ խորոն, կաւարտի էջ 190ա Բ. սիւնի ստորոտը: Յաջորդ էջը պարապ՝ Յովհաննու մանրանկարին տեղ»:

Էջ 191ա՝ խորան եւ սկիզբ Յովհաննու, որ կ'աւարտի էջ 249ա Ա.-սիւն. «Փառք ք(րիստոս)ի ամենազօր յարութեան»:

Էջ 250ա՝ գլխաւոր յիշաւակարան. «Փառք...որ ես կարողութիւն(ա) Յովհաննու պիտականուն սարկ(աւ)ադի հասանել ի վերջին կէտ ա(ստուա)-ծախօս աւետարանին: Շնորհօք տ(եառ)ն սկսն եւ ողորմութ(եամ)բ նորին կատարեցի. ի թուականութեան(ան) Հայոց Խօժք(1670)ին ի հայրապետու-թեան(ան) տ(եառ)ն Պետրոսի սրբազն կ(ա)թ(ո)ղ(ի)կ(ո)սի (վրան աւելցր-ւած) աղուանից եւ ի եպիսկոպոսութեան(ան) երկրիս շամքուու Յովհաննի, ծաղկոցի ո(ուր)ը ա(ստուա)ծածնի:

«Արդ ցանկացող եղեւ ս(ուր)ը աւետարանին Խուրան անուն կու-սակրոս ապաշխարողն, Ցիշատակ հոգոյ իւրոյ. եւ ծընողացն իւրոց: Հօրն ս(ա)րգսին մօրն թիշիսանին եւ հարազատ եղարացն իւրոց Սահակին, Աբրա-համին եւ քիթրցն (կարմրա վրան աւելցուած) Մարեանին, Մարինոսին, եւ Գօգ(ա)լին: եւ հարսներին, Շահյուսումին, եւ մարիանին: Եւ զաւակաց նո-ցին. Վանին, Ղարամին, Զաքարին, Խաչատուրին, եւ Գասպարին. եւ գոտե-րացն (վրան կարմրա) Ժարախոսին, եւ Նազուախանին: Հուտումին: Փարին: Հերիքնացին: Թուրիծամին: Հերիխսանին: Այլ եւ պատոյն Վանին եւ կողակ-ցին նաներին եւ միւս պատին Ղարամին: Այլ ամ(ենայն) արքանառու մերձա-ւորացն նոցին: Կենդանեացն կեանք եւ առողջութիւն(ա) տացէ ա(ստ-ուա)ծ մեր: Եւ նաջեցելոցն, հանդիս եւ արքայութիւն(ա): Ամէն:

«Կրկին աղաշեմ զձեղ ով հայր եւ եղայը յորժամ հանդիպիք ս(ուր)ը մատենեիս. Եթէնչէք ի մաքրափայլ և սրբանուէր յազօթն ձեր: Զվե-րոյ գրեալ կուսան Տալիթայն. որ նըրմենունդ սրտիւ, եւ եռափափակ սի-րով: Ստացաւ գու(ուր)ը պաւա(ա)ր(ա)նս: (Կը շարութակուի կրօնական մաղ-քամեներով):

«Դարձեալ յիշէցէք զկուսակրօն Խ(ու)բանէ պապաշխարոտին, եւ հո-

բնակույթի մարտիրոսներ, Առ որդէքն ն(ո)ց(ա) Ղափարն ոք առ ք(րիւառ)ս է հանգուցեալ յիշեցէք եւ ողորմի... (Մնացեալը զրեք անրեքեանելիք):

Թիի 899 ԱԼԵՏԱՐԱՆ

Երկաթաղիր մտղաղաթ երկսիւն Աւետարանի մնացեալք, 28 թերթ: Արդիական կազմ Հաւատարար ԺԱ Դարին: Երբեմն գրչէն Հին բուրդրով յաւելումներ: Հաւատածներու բաժմանմանց համար գունաւոր կլորակներ: Էջ 12ա Ա. սիմին կարմրաւ իւ կապտիւ պարզ զարդ մը:

Թիի 951 ԱԼԵՏԱՐԱՆ

Արծաթակազմ, ներսէն առատարուած ուզածոյ կարմիր մանրածաղիկ լաթով: Բոլորդիր, երկսիւն: Սաղկեալ Կո մանրանկարեալ: Աւետարանը կ'աւարտի էջ 281ա, որմէ վերջ դրչէն Կիլաւոր եւ միակ յիշատակարանը. «Գրքաց ու (ուր)բ աւետարանն. թիին թձժ. (1661) ամի. ձեռամբ Վրդ(ա)ն(է)» անարժանին: յիշել պզաչեմ զմեղոյն:

Թիի 949 ԱԼԵՏԱՐԱՆ

Մագաղաթեալ, Ֆրկսիւն: Տախտակ կաշեկազմ: Գարեղին Սրբ-Ծովաչիւն զրած է այս ձեռագրին մասին «Մի Զեւագիր Աւետարան» իր հնիք-թեր և Շւարմանափութիւններ պրակներու շարքին թիւ Բ-իւ մէջ, ուր ձեռագրին զրչութեան մասին կ'ըսէ ասեցման երկաթաղիր: Ան ձեռագրին մանրանկարչութիւնը ներկայացնեցած է: Խսկ ձեռագրին մասին կ'ըսէ. «Ճարա-բաղդարար ձեռագիրը վաս է պահուած, յատկապէս մանրանկարները, որոնց ներկերը շատ տեղ թափած են»: Ատշելութեան շուրջը գրաւած յիշատակարանն էլ անընթեռների է զարձած, որից, զուցէ, կարելի կը լինէր մի լոյս ստանալը (էջ 59): Մենք հոգ կու պանց ձեռագրին բոլոր յիշատակարանները կարելի եղածին շափ:

Սկիզբը, Մկրտութեան մանրանկարին ետեւ, Հապիւ բնթեռների.

ու մարծանն Մամիկոննեան
բամ շիկայւարա ա(ստուա)ծածին
որ էս՝որ առաջ եղել մէջում յարկ
ից զէս եկեղեցին ընդ խորանի
են արարեալ արդ մէք զէս խոսացէք
ուղղէկանարայ ա(ստուա)ծածինն եւ
յիւր հոգովն ի ծարբանորորոց(?) եւ ով(ի)
զարաւորը եկեղեցոյ Դ(4) աւր ժամ ջ.....
ին Ա(1) աւրն հաւը մերոյ հասանայ եւ.....
աւըն եղաւը մերոյ տեւաղէի եւ
Բ(2) աւըն մաւը մերոյ Մամիաթու(նին):
Արդ թէ յիմոց կամ յաւարաց
կամ ելազգեց զէս գիրս խափանել
ջանայ ու զէս եկեղեցին ել ընդ Հարկիւ
անել ջանա մեր ազգի ու առակ ի մեղաց
ամէր եղիցի մասն եւ բաժին ընդուն-
եցին եւ ընդ արփուն առցէ
գրեցաւ գիրս ի թվ.....»:

իջ 13ա՝ կանոնախորանին մէջ. «Յիշեռ տ(է)ր ա(ստուա)ծ զիշեատիս եւ զյովսէփ»:

իջ 15բ՝ «Եւ տեսայ զա(ստուա)ծայշունչ կենսատու կարմիր ս(ուր)բ աւետարանս. յաւթեցաք ընդ Հովան զաւըութե(ան) չնորհի սորա. եւ զովացաք ա(ստուա)ծայ ձեր ամէն այլի բարեաւք սեղանոյս. տեսաք զիշատակարան սորա հոսուատուն պայտագատ հայրապետութ կրկնակ եւ եռակի կատարեալ արամ(բ)ք վկայեալ զվաղուց ստորպայրանութիւնն ի ս(ուր)բ յաւետարանս գրել էին եւ մեք սորոյդ բանիցո որ ի թագավորաց հայրապետաց հատատեալ կայր հաւատով ընկալաք ..... հայրենական տաեալ եւ ..... ողորմի ասէ թէ տ(է)ր ա(ստուա)ծ ..... հայրապետա .... թող ձ. .... եւ ա(ստուա)ծ զծերն թողու իւր միւսանգամ գալըստանն:

«.....թվ(ին). Զ-իդ

.....եւ ի Փ գրեցա (1461):

իջ 83բ՝ անցման երկաթագրով. «Ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ ողորմեայ Գրիգորոյ եւ ի Վարդանայ .... շին որդեացն ստացաւզաց ս(ուր)բ աւետարանիս ամէն»:

իջ 83բ՝ արդի բոլորդիր. «Արդ զայս սուրբ՝ աւետարանս 1914 թիւ համայստիրային եւ մոռմ ծաճկական պատերազմի ժամանակ ը(ն)կեալ ի ձեռն Տաճկաց գերի, եւ արդ ես Ալաշկերտցի բերթիցի Մուշեղ Դաւիթեանը զնացի 1916 թւին Ալաշկերտ եւ զոտայ այս ս(ուր)բ աւետարանը ի ձեռն Խաշընցի Յովհաննէսի Բաղդասարեան: Աւատի զայս ս(ուր)բ աւետարանը ին պապերից ինձ Թողնելով ես վճարեցի յիշեալ Յովհաննէսին 10 թորիի Ծուսական փող եւ բերեցի Խուսառան Երեւանի նահանք Նոր Բաեազէտի չընան Գրդմաշէն գեր ի 1916 թ(ուին) Ցուկիս 1ին: ա Կ 10 *

« 1916 ամի Մնացական Մուշեղ Դաւիթեանց եղինակ 10 տարեկան սոյն թիւն Միւրանը եղել է 7 տարեկան իսկ Անդրանիկը ծննեց 1916 Մնացականը 1906 թ(ուին), Միւրանը 1909 թ(ուին) յիշեցէք այս .... եւին....»:

իջ 84ա՝ թուրբագիր. «Արդ զվերշին ստացող, ս(ուր)բ ա(ստուա)ծայշունչ աւետարանին. զդարբերդցի խաւան Սաւարն, որ ստացաւ զս(ուր)բ աւետարան. ի հայալ ընչից եւ արդար զատումկին յիշատակ իւր եւ բարի ծընաւզացն իւրոյ հաւըն աստուածատրին եւ մաւրըն կուշատին, եւ եղբարցն, մալիճանին, եւ հանգուցեալ եղբարցն աղիիճանին ալթունին, եւ քըւերցն, մազալին, խաթունփաշին եւ թամամին. Դարձեալ յիշեցէք զնօմայ Սաւարն որ ի գառն եւ ի վիշտ ժամանակիս. որում ամի շարժեալ էր ի վ(ն)ր(ա) ազդիս հայոց անհընարին բարկութիւնն եւս առաւել ուվ եւ սրածութիւնն ք մէկ ս(ո)մ(ա)ր ալիրն ի ի (7) խառ ելա ի կարս քազաք. բայց ա(ստուա)ծասէր եւ հիւրընկալ բարիմիս եւ ողորմած ի տուրս տերընակաց խաւան սաւարն յիշեցէք ի ք(րիստո)ս որ ստացաւ. զս(ուր)բ աւ(ստուարան) յիշատակ իւր եւ կողակցուն իւրոյ Փաշաճանին եւ տրդացն քասապարին եւ մելքոնին, եւ զստերացն մարիանին եւ շահիճանին, եւ եղբարցն մալիճանին, եւ կենակցին կուլճանին եւ զստերացն հոռերսիմին եւ Պէկատին, եւ հանգուցեալ եղբարցն աղիճանին ալթունին. եւ ծնողացըն հօրն աստուածատրին եւ մաւրըն կուլչատին եւ ամենայն արեան մերժաւորացն որ առ ք(րիստո)ս են հանգուցեալ ամէն: ով յիշէ (պատաճ) առ ա(ստուա)ծ»:

իջ 139ա՝ հին թուրբագրով. «Ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ ողորմեայ երուց պատուական քահանայից Գրիգորոյ եւ Վարդանայ ստացողի սր աւետարանիս ամ(չն)»:

Էջ 139ա՝ տարրեր բոլորդրով. «Զվերջին ստացող ա(ուր)ը աւետարանին զտ(է)ր նշիայ ի գերութիւն էր մատնել յետ առի հալալ արդեանց իմոց ետոյ յիշատակ հոգւոյ իմոյ եւ ծնողաց իմոց. հաւըն իմոյ Մարտիրոսին, եւ մարն իմոյ ջամլին, եւ եղբաւըն իմոյ մէջլիսին, եւ եղբաւը որդացն իմ. հայրապետ արեղայի, եւ փոխեցելոյն առ ք(րիսոտ)ս, պաստամին. եւ այլ ամ(հնայն) արեան մերձաւորացն իմ հայրական արեղայի, եւ Վարդան սարկաւագի, ամէն եւ այլ աղաչեմք գհանդիպողք ա(ուր)ը յաւետարանին, կարդալով կամ զաղարար առնելով յիշեցիք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր զվերոյդրեալ եւ ա(ստուա)ծ զմեղ յիշէ իւր միւս անդամ զալստեան ամէն: Զգծող սակաւ յիշատակարանին. զԱ(ա)րդիս եպի(ի)սկ(ո)պ(ա)ս որդի պ(ա)րոն պաստամին յիշել աղաչեմ ի ա(է)ր եւ յիշողացա ա(է)րն ողորմեսցի եւ նմայ փառք անլուիլ»:

Էջ 236թ՝ հին բոլորդրով. «Երկուք եղբարք պատուականէ եւ ընտրեալ քահանայք որ ըստացան զս(ուր)ք աւետարան ի հալալ ընչից իւրեանց յիշատակ ինքեանց եկ ծնողաց իւրեանց: Վարդան եւ Գրիգոր որդիքներ աշխին:

«Ք(րիսոտ)ս ա(ստուա)ծ ողորմէն նոցայ յիւրում զալստեանն ամ(էն)»:

Անդ, բոլորդիր, սկիզբի մէկաւէկս տողը Ծնուած՝ «...յորժամ տեսայ զկարմիր աւետարանն. կամեցայ ընթեռնուլ զիշատակարանն սորա նայ ինքն կտրուել էր ի չար մարդէն: Հարցի ի զհայրապետ արելին, թէ ինչի է կտրած յիշատակարանը, նայ ասաց թէ թշնամի մարդ է արարել թէ չեն իմ. վկայ կայ որ թէ պապին զնած է ու մեր ազգին է, Հարցի թէ վկայն ով է նայ ասաց թէ վարդիկն է, ինքին որդին. զնաց ու երեր. նո էլ Հարցի եւ զիկայութիւն նորա լսեցի, նայ ասաց. թէ ես ի հոգովս հէնց վկայեմ որ իմ պապէն լսել եմ թէ կարմիր յաւետարանն, հայրական երեցոյ զնուած է: Ին նշանովն որ մեծին ամիր Հասանայ գիմեալ էր ի ճանապարհի. Ամեաղարայ հայրն ու յաւետարանն ի շալակն. ♡(ա)րոնն հարցեալ էր թէ այդ ինչ է ի շալագիդ, նայ ասել էր թէ իմ ա(ստուա)ծն է կու տանիմ ծախեմ վ(ա)ս(ն) պակասութի(ան) պատճառի, նայ ծախեց ու հայրական երեց զնեց: էն նշանաւն որ գնումն մին կարմիր եղն երես եւ այլ բազում ինչք. Վարդիկին վկայութի(ւ)ն այս է երդամամբ վկայեաց: իս Հարցման վկայ. ճանապիրայ որդիքն շահպէնսէ ու փիրիկն վկայ: Դաւիթ արեղին վկայ է. դալիկն վկայ է:

Էջ 236թ՝ արդի անհամ գրչութեամբ. «1915 ամի Դեկտ(եմ)ր(էր) 20ի յենք Ալաշէկերուու շրմանի ժողովուրդ գաղթեցինք եւ փախանք Ռուս կայսրի հովանարութիւնն տակ սոր էջմիածին նահանդ կամ շրման բնակեցանք Գէշրուու գիւղ այս սոր. կարմիր աւետարան բերդից քրդեր հէսիր տարան Հայտար օղլի ըսուած քրդու գիւղ եւ այն տեղից ապատեց առաւ եկաւ Խաչուեցի Յովանէս Բաղդասարեան Յակոբեանց ի սէր քրիստոնէութեան»:

Էջ 237ա՝ բոլորդրով. «Անուամբն յա(ստուծո)յ ամենակալին: Սև հայրական երեցս զնեցի զս(ուր)ք աւետարանն. Սեւադայ որդոյ Վահստանկէ ի հալալ արդեանց իմոց. յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց և որդոյն իմոյ Մարդար ք(ա)հանայի եւ այլ ամենայն արեան ազգականացն իմ: ով որ կարդայք կամ աւրինակէք յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաւթս ձեր եւ ա(ստուա)ծ զմեղ յիշէ իւր միւս անդամ զալստեանն ամէն»:

Էջ 313ա՝ գրչութեան երկաթագրով, միասին՝ «Ես արդ գայս անապատ կտակ եւ զդանձն անկողոսպելիք, զանձնառ երկինք որ բարձեալ ունի զա(է)րն բոլորից, մեք Գրիգոր եւ Վարդան. Հարազատք տրուալ եւ նուսատ քահանայք ըստ ձեւ տեսակի կրանակուրք գոլով. ստացաք զընկերու պատել

քան զամենայն ինչո պատուականս ձեռաց մարդկանց գրելոց, զա(ուր)ը զա-
ւետարանս, բազում խերեւէջիք ըստ կարեաց մերում, յորս եմք տեղակալ
ի գլուխ(ի) սահմանաց Խաչենոյ ի ս(ուր)ը ուիխ(տէն) Գանձասար մենաստան
որ .... Դիէկիս Ախրյազան հ... (առ)աջնորդութ(եան սր ուի)տիս տ(եառ)ն
Յո(վանիսի անյա)ղթ վարդա(պետի) ա(ստուա)ծարեալ...ի է պսակ եկե-
ղեցոյ ք(րիստոս)ի մաղթեմք ի յաւկտելոյ ի սմա յիշեսնիք զվերորդեալքս ի
տ(է)ր նաեւ զանուանս դշարագատքս ուչիմնէն եւ կարաւա մնամք աղաւթից
ձերոց եւ զծնողս մեր զիերգ փառաց եւ զնահանգուխտ եւ զայլ եղբարսս. եւ
զքերս եւ զազգայինս մեր. քանզի մեք Գրրիգոր եւ Վարդան որպէս զփտիս
եւ զընկան ամոլք ընդարաք զարաւր մշակին երկնաւորի. աւգնականութեամ-
րըն ք(րիստոս)ի առ ի հերկեալ զակաւս սրտից ա(ստուա)ծայնոց եւ սեր-
ժանելոյ զինդ իւր ցորեանս որ յաղերոցդ էք ի ք(րիստոս)ի շաեական (շա-
ւեկան) պտղոյս. Յիշեսնիք զմեզ եւ զամենայն յանձն ամրաբեալս....ի ձեղ
նաեւ զարասնեալ եղբարքս մեր (միարան)ակիցքս համաւրէն զծերս եւ....
զորդիքացեալս ս(ուր)ը ուիխ(տիս) յիշեալ լիջիք տ(է)ր յ(խու)ս անարդ նր-
կար(ողո՞).... չըսր տող կտրաւած) ԱԶԲ (1233):

Խաչելութեան նկարին շուրջ՝ «Եւ վարագութիւն...» և թանոսաց ընտանիքին դաստիարակութիւն...»:

Ղուկասի մանրանկարին տակ՝ «Տիշեա դարաս նկարի; արուպ Երէց» . Նոյնը նաեւ յունաբէն եւ վրացեբէն գրած :

Բուն պրատիկան յիշատակաբանը կը պակսի :

ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔԵԼՈՑ

իմ ակնած տաէնս նոր ստացուած էր եւ ժատենագրարանի թի: շահ-նէր: Մեծարքէք է ձեռակիրս, Ստեփանոս Գոյներիցանցի գրածը ըլլայով: Բնադր բորբագիր, ճաղաղաթ:

Գրէլէն՝ «Ըստացողի սուրբ գրոց» զպատուական քահանայն զի՞ով-
մաս՝ յիշենչիք ի ք (րիստո)ս ծնողիւք իւրովիք եւ ամենայն զարդիւք. ամէն:
Այլ եւ բազմանեղ եւ յոքնաթշուռառ գրիւօ եւ զիմ ծնալոն եւ ըղղարմն եւ
զուսուցիչն: և որ իիէն՝ յիշեալ լիցի յորորժութիւնն ա (ստուծո): ամէն»:

Գրիշն՝ «Ըստացող սուրբ գրոց պատմուական ք(ա)հ(անայ) եւ ըդ-ծնակս, իւր եւ զրագմամեղ գրիշն եւ զծնադոն իմ, եւ ա(սոսուա)ծ զծեղ յիւէ»:

Զեռադրին վերջը, զրչէն զիհաւոր միշտակարան. «Փառք ամենաս-
ութիւնը երրորդութիւն» այժմ եւ յափիտեան յափիտենից ամէն:

«Ծնորհը եւ ողորմութիւն» փառաւորութիւնը և երկրպագութիւնը մարդասէք եւ բարեխար երրորդութիւնը եւ մի ա(ստուա)ծութիւնը հաւը եւ որդույ եւ հոգւոյն սրբոյն յամենայն զոյից յաւիտեանա բաւիտենից ամէն:

«Ըստ ամենատատ չնորհացն ա(ստուծո)յ անքաւապէս հեղեալ ի մարդիկ՝ բազմագիմիք են տեսակը բարեաց եւ ճանապարհ փրկութե(ան) ոռովք հնարաւորին ցիր եւ ճապաղ ախորժակը մարդկան աւրինակաւ իւիւք առ կցորդութի(ան) բարւոյն յարձակիլ . եւ այսու պատճառաւ ըստ չափոյ կարողութե(ան) յա(ստուծ)ծ մերձենալ . եւ բարւոյ մասին իմիք հանդիպիլ : Որոց մեծն եւ նշանաւոր՝ արեամբ չափ նահատակին որպէս վկայիդն որ է

կատարեալագոյն առ ա(ստուա)ծ նշանակ սիրոյ եւ այլքն ըստ նմանէ կամ անձնական նուերք ա(ստուծո)ց որպէս ճգնաղական ժուժկալութի(ան)ք. կամ առ ընկերո բարեգործութի(ան)ք որպէս սէր. ողործութի(ան). խոնարհութի(ան). եւ այլ բազում ինչ այսպիսի: Ընդ որս եւ յորոց՝ ի բարեաց մասանցըն՝ է եւ գիրս ա(ստուա)ծայինս ստանալ ի փառս ա(ստուծո)ց ի չան անձին եւ յաւգուս հասարակաց. ի պայծառութի(ան) լըման նկեղեցւոյ. եւ ի կատարումն ա(ստուա)ծաւանդ կարգաց քահանայութի(ան). որ եւ տիրապէս՝ անընդիմարաք բար(ստուծո)յ տուեալ ի մարդիկ մեր եւ ա(ստուա)ծային պարզեւ: Եւ յիս ա(ստուծո)յ փոխանակ ա(ստուծո)յ աւրինաղրաւղ մարդկան և ուսուցիչ զկամս ա(ստուծո)յ: Որոց ծայրք և կատարումն ա(ստուա)ծայնոց տառիցն աւետարանս ս(ուր)բ: այլեւ պրակք առաքելոցն. նոյն եւ կաթուղիկէիցն թուղթք (ընդ որս եւ չորեքտասան թուղթք պաւզոսի առաքելոյն). ըստ որում ասէր թէ ք(րիստո)սին եւ խաւսի ընդ ձեզ: այլ եւ ահաւոր եւ ս(ուր)բ յապանութի(ան) ս(ուր)բ աւետարանչին յովհաննու: Որ ունի յայտնապէս ճշմարտու... . . . (քթթք ինկած) . . . :

«.....նայն երախտաւորսն իւր եւ զուուցիչն: Այլ եւ զյօքնամեղ զծաւզս ստեփ(աննու) եւ զծնաւզն իմ եւ զամենայն ազդատոհմն իմ եւ զուուցիչն եւ զամենայն երախտաւորսն իմ ողործութի(ան) զոանել յահեղ աւուրն համաւատի ընդ ամենայն ս(ուր)բ ի տ(եառն)է մերմէ յ(իսուս)է ք(րիստոս)է. եւ որ յէջ զկերոյգրեալքս ի բարին՝ ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ որ մեծն է ի պարզեւ բարեաց ըզիշաւզոդ եւ զյիշեցեալս՝ արժանի արաւցէ ողործութի(ան) իւրոյ որ է աւրհնեալ յափտեանս յափտենից: ամէն:

«Այլ եւ զայս դիր ի մշտի ուշիմ մտաւք քաջ սիրելի՝ թոման եւ այլք որք գայք զինի զի լիցին դատապարտաւզք գրեանքս յատենքն ք(րիստոս)ի այլ բարեխաւս ու ընդ դէմ գայցէ սիրով հրամանըս ք(րիստոս)ի եկայք աւրհնեալք գուռք հաւրն իմոյ երկնաւորի՝ կատարիչք պատուիրանին իմ զոր գրեցի՝ աշխատասէր մշակ բարի՝ զու յիս հանգիր զիս սիրեցեր ըստ քո կարի. ես ըղեգ իսկ հանդինմ ըստ իմ սրտի: Գրեալքս այս ա(ստուա)ծաւանդք՝ որ է հրամանքըն ք(րիստոս)ի այլ եւ պրակք կաթուղիկէշքն եւ բովանդակ (թու)ղթք պաւզոսի... յայտնութի(ան) յոհ(անու) հիւսեալ ի սա... կարգի. ընտիր բոլոր բայիւր եւ գրագրի: թէ ... զնիմ ես զայ... զ(ա)ս(ն) իմ գործի... պարծիմ... հե... հաւր պարծի... մաս ստացաւ... ծառ... զոյի... որք գայք զինի պարտիք խուզիւ քննաւզ լինել ներ արհեստի. որ ամբարեալ կան ի սոսա գրչի արուեստք լի ՚ անթերի ՚ արքանալ կարողապէս եւ առաւել ի հոգեւորըն պիտանի. զի առաւրեայ մարմնեղինովքս հոգեւորըն կատարի: ըստ մեծի ճգնաւորին սուրբ եւեպրի. որ համա... յեռահիւսէ ըզ(հարիւր)աւորն յարդի... (կցկուուր բառամասեր կը կարգացուին)....:

«.....ետու զայս սուզ բանը թում(ա)սիդ որ ըստ հոգւոյ եղբայր կոչի. փոքր է սա ի կարդ գորի եւ չէ պանեալ ի պարզ բանի աւաղականքն է խորչելի լոյս պատուիրանքն յանձն առնելի: Նախանձ բարի կալ ի մըոտի. բարի գործովք լիր հայելի. ողործութի(ան) նորս չնորհի՝ որ զդշան նման գաւթի. ստորաքարը վարքն ընկնեսցի եւ պատուելիքն յարդեսցի: Ի հարազատի իմ հոգեկան՝ աղերս բանի ողջունական: Սա է պատճառ սիրոյ յիշման: Տարսամիս ստեփանոսեան՝ որ մականուն իմ գոյներեան: Ելս ի մտի զնել այնքան զէդ տուր եւ առ.... (ինկած քերքի պատճառաւ կը պակսի)....»:

Ստեփանոս Գոյներիցանցի ծանօթ գրչութիւնները կը կրէն 1307-
1358 թուականները, որով այս գրչութիւնը ժԴ. Դարու առաջին կէսին զըլ-
ուած նկատելու հեք:

Ստեփանոս Գոյներիցանց եւ Ստեփանոս Երկայն կամ Յերկայն
նոյն անձերը չեն, այլ՝ ապրեր Ստեփանոսներ, որով տեղիք չկայ և. Խա-
շիկեանի կասկածանքին «Յիշատակարաններ» ժԴ. Դարու հատորին մէջ
(Անձնանունների ծանկ, էջ 746, տե՛ս Ստեփանոս Գոյներիցանց): Գոյների-
ցանցի նորագիւտ մէկ գրչութիւնն ալ կը պտնուի Թաւրիզի Հայոց Ազգային
Եկեղեցական Թանգարանը:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ